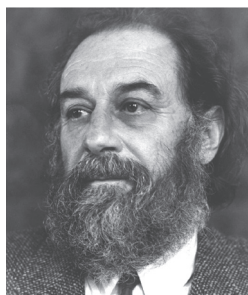

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 69., BR. 4., 121. – 160., ZAGREB, listopad 2022.

Hrvatski se jezik voli znanjem.

U SPOMEN EDUARD HERCIGONJA

(Zagreb, 20. kolovoza 1929. – Zagreb, 22. svibnja 2022.)

U Zagrebu je u nedjelju 22. svibnja 2022. umro akademik Eduard Hercigonja, jedan od najvećih hrvatskih filologa našega vremena. Sahranjen je u Varaždinu 25. svibnja, a njegovo grobno mjesto, što su svi nazočni doživjeli kao rječitu simboliku, nije daleko od groba Vatroslava Jagića. Na pogrebu se od njega biranim riječima oprostio akademik Mateo Žagar.

Eduard Hercigonja rodio se 20. kolovoza 1929. u Zagrebu. Osnovnu školu i realnu gimnaziju pohađao je u Sisku, a od 1948. do 1953. studirao je slavistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. U svojstvu suplenta počeo je predavati na sisačkoj gimnaziji školske godine 1951. – 1952., a 1957. izabran je za asistenta profesoru Josipu Hammu pri Katedri za staroslavenski jezik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Godine 1961. prof. Hamm odlazi na Bečko sveučilište i asistent Hercigonja samostalno obavlja sve katedarske poslove. Doktorsku disertaciju: Glagoljaška neliturgijska književnost 15. stoljeća i Petrisov zbornik, obranio je 1970. Iste je godine izabran za docenta, 1974. za izvanrednoga, a 1977. za redovitoga profesora. Osim redovitih nastavničkih dužnosti obavljao je i druge: vodio je novoutemeljenu Katedru za slavenske pismene sustave na Odsjeku za informacijske znanosti, od 1976. do 1978. obnašao je dužnost prodekana za znanstveno-nastavna pitanja, od 1988. do 1990. zamjenik je pročelnika, a od 1990.

do 1992. pročelnik Odsjeka za kroatistiku. Nekoliko je godina predavao staroslavenski jezik na fakultetima u Osijeku i Rijeci te pomogao utemeljenju katedara za staroslavenski jezik na tim fakultetima. S navršenih 40 godina službe, 1. siječnja 1993., otišao je u mirovinu.

Godine 1977. izabran je za člana suradnika, 1986. za izvanrednog, a 1991. za redovitoga člana Jugoslavenske/Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Obavljao je brojne uredničke poslove u časopisima *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, *Croatica*, *Umjetnost riječi*, u edicijama *Istra kroz stoljeća* i *Povijest hrvatske književnosti* (*Liber – Mladost*), u izdanjima *Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža“*, a u novije vrijeme osobito složene uredničke poslove odradio je u Akademijinoj ediciji *Hrvatska i Europa* kao zamjenik urednika prve i urednik druge knjige.

Za svoju knjigu *Srednjovjekovna književnost* (1975.) iz edicije *Povijest hrvatske književnosti* dobio je 1976. Nagradu „Božidar Adžija“ i Nagradu grada Zagreba, a za knjigu *Nad iskonom hrvatske knjige* (1983.) dobio je 1984. Nagradu „Vladimir Nazor“. Filozofski fakultet odlikovao ga je za 40-godišnji nastavni rad *Poveljom Filozofskoga fakulteta* 1994. godine. Prvi je dobitnik (1995.) Nagrade „Stjepan Ivšić“ koju Hrvatsko filološko društvo i Školska knjiga dodjeljuju svake treće godine za iznimne prinose u istraživanju hrvatskoga jezika. Sveučilište Josip Juraj Strossmayer iz Osijeka izabralo ga je u počasno zvanje sveučilišnoga savjetnika „za njegov veliki znanstveni udio i doprinos području općeslavenske i hrvatske filologije, osobito u proučavanju književnosti i kulture hrvatskoga srednjovjekovlja, kao i zbog njegove znanstveno-nastavne pomoći u razvitku Sveučilišta“.

Među hrvatskim filozozima zauzimao je posebno mjesto po tome što je do visokih godina pratio recentnu znanstvenu literaturu koja je obrađivala književno-znanstvena pitanja i onu jezikoslovne naravi. Srednjovjekovni hrvatski tekstovi, glagoljčni, ćirilični i latinični, poseban su korpus kojemu se uspješno moglo prići samo metodološkim pluralizmom. I on ga je utkao u svoje opsežne rasprave i svoje knjige. Četiri njegove autorske knjige postale su uistinu nezaobilazna literatura za svakoga koji se bavio ma kojim pitanjem hrvatskoga književnoga srednjovjekovlja. To su *Srednjovjekovna književnost u Povijesti hrvatske književnosti*, knjiga 2., *Liber – Mladost*, Zagreb, 1975., 480 str.; *Nad iskonom hrvatske knjige: rasprave o hrvatskoglagojskom srednjovjekovlju*, *Liber*, Zagreb, 1983., 448 str.; *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, *Matica hrvatska*, Zagreb, 1994., 277 str.; drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje 2006., 286 str.; *Na temeljima hrvatske književne kulture: filološkomedievističke rasprave*, *Matica hrvatska*, Zagreb, 2004., 772 str. Godine 2017. s Marijom-Anom Dürrigl priredio je, a *Matica hrvatska* objavila, knjigu *Hrvatska Aleksandrida*, *Kasni odjek jednoga srednjovjekovnog romana* (u *Matičinoj ediciji Hrvatska jezična baština*, 230 str.).

S obzirom na narav časopisa u kojem izlazi ovo sjećanje držao sam prikladnim da malo više pozornosti posvetim jezikoslovnoj sastavnici Profesorova znanstvenoga

i ukupnoga djela. Desetljećima se trudio posredovati misao, u svojim tekstovima i na svojim predavanjima, da se pri opisu i definiranju neke pojave mora posve ozbiljno uzeti u obzir njezina povijest. To je značilo da je ne samo kazivao, nego pokazivao da je hrvatski jezik određen i svojom poviješću, i da je takav – drukčiji od svih drugih jezika – i po svojoj povijesti. Zaronjen u stare tekstove, on bi rekao „u hrvatski jezični iskon“, uočavao je pojave koje filolozi prije njega nisu pa se najviše njegovim zalaganjem počelo govoriti o trojezičnoj i tropismenoj srednjovjekovnoj hrvatskoj kulturi. Donosio je brojne primjere (volio je obilno oprimjeravati) koji su pokazivali da se hrvatska kultura, kao i brojne druge kulture koje su prožete zapadnim kršćanstvom, služi latinskim jezikom, ali na znatnom dijelu svojega prostora i staro(crkveno)slavenskim koji stupa u posebne odnose s hrvatskim jezičnim idiomima i u hrvatskim tekstovima dolazi do različitih tipova miješanja, a udio ovih ili onih osobina ovisi o vremenu nastanka teksta, o mjestu gdje je napisan/prepisan, o književnoj kulturi pisca i(li) prepisivača, ali se uočava jedno nastojanje posvuda: miješanje je u službi privlačenja što većega broja čitatelja/slušatelja. Stalno je akademik Hercigonja upozoravao da nitko nije mogao slučajno ni spontano oblikovati rečenicu kakvu nalazimo u glagoljičnom Petrisovu zborniku iz 1468.: „**č**to se žalostiš ubogi človeče, **kaj** se mečeš i **zač** trepečeš“. To svjesno miješanje staroslavenskoga, kajkavskoga i čakavskoga plod je potrage za zajedničkim hrvatskim književnim jezikom. Ta koncepcija nije u našoj jezičnoj povijesti pobijedila, ali ju je bitno obilježila i mnogi naši pisci u mnogim našim krajevima držali su da je miješanje (poslije čakavsko-kajkavsko-štokavsko i drukčije kombinacije) put kojim treba ići. Kao što je spomenuto, 1983. pojavila se Hercigonjina knjiga Nad iskonom hrvatske knjige koja sadržajno ima dva dijela: prvi je raščlamba i vrednovanje hrvatske književne povijesti s posebnim osvrtom na to kako je ta povijest pratila srednjovjekovnu hrvatsku književnost, a drugi je dio čisto jezikoslovni. U njemu Hercigonja nudi svoje analize trojezične hrvatske srednjovjekovne pismenosti, analizirajući grafijske, fonetske, morfološke i tvorbene osobitosti tekstova, što se činilo i prije njega, ali uvodeći i sintaktičku i stilističku analizu, što će ohrabriti lijep broj mlađih znanstvenika da krenu njegovim putem. Među spoznajama koje je iznjedrio osobito ističem njegovo uočavanje brojnih kajkavizama u našim glagoljičnim kodeksima, što je značilo promjenu pogleda: nije se moglo više govoriti da je hrvatska kajkavština ušla u knjigu polovicom 16. st., jer je on pokazao znatne tekstove iz 14. st. koji su pisani glagoljicom, i u njima nalazimo sve ambleme kajkavskoga. Spomenut ću samo neke, po mom sudu važnije, Hercigonjine rasprave u kojima posve prevladava jezikoslovna problematika: Hrvatska književnost srednjega vijeka: problemi i metode lingvostilističkog pristupa (1973.), Kajkavski elementi u jeziku glagoljaške književnosti 15. i 16. stoljeća (prilog istraživanju kontinuiteta hrvatskog književnog jezika (1973.), Prinosi studiju ortografije srednjovjekovnih hrvatskoglagojskih tekstova (neliturgijski fond) (1977.), Metodološke pretpostavke jezikoslovne analize hrvatskoglagojskih zbornika 14. – 16. stoljeća (1978.), Ogleđi

iz stilematike Divkovićevih „Besjeda“ (1982.), Tendencije dijakronijskog razvitka fleksije pridjeva i zamjenica u jeziku hrvatskoglagoljskih zborničkih tekstova 15. stoljeća (1983.), Prilog istraživanju ikavsko-ekavske zakonitosti u čakavštini 15. stoljeća (na građi Petrisova zbornika iz 1468.) (1983.), Jezik i stilematika Glavinin-ćevih spisa između književnojezičnih smjerenja hrvatskih glagoljaša i ozaljskoga kruga (1989.), Neke jezično-stilske značajke Vinodolskoga zakona (1288.) i Krčkoga (Vrbanskoga) statuta (1990.), Dvojina u jeziku tekstova hrvatskoglagoljičke neliturgijske književnosti XV. stoljeća: raščlamba građe iz Petrisova zbornika od 1468. i primjera ‘*acta croatica*’ (1999.).

Već ako pozorno pogledamo u te naslove, vidjet ćemo tematsku širinu korpusa na kojem je Hercigonja istraživao i raznolikost jezičnih pitanja koja su privlačila njegovu pozornost. Ali kada se hoće prosuđivati jezikoslovna sastavnica njegova djela, ne smije se smetnuti nikada s uma da u njegovim sintetskim raspravama književnoznanstvenoga usmjerenja ima jako mnogo jezikoslovnih spoznaja.

Držao je, s pravom dakako, da nam sačuvani srednjovjekovni tekstovi, posebno glagoljični, nude velike mogućnosti u opisivanju kontinuiteta hrvatskoga književnog jezika, a činjenica da npr. pravni glagoljični tekstovi dolaze iz različitih vremena i različitih hrvatskih krajeva prilika je za vrlo obrazložene zaključke koji se tiču povijesti hrvatskih narječja i govora i povijesti književnojezičnih izraza koji su stremili za funkcionalnim i teritorijalnim širenjem.

Nizu naraštaja kroatista i slavista predavao je staroslavenski jezik. Taj je predmet u 19. i prvim desetljećima 20. st. bio središnji u svakom slavističkom studiju, a kada su se osamostalile nacionalne slavenske filologije, staroslavenski je izgubio tu središnju poziciju i postao obvezatnim uvodnim kolegijem koji je osim elementarnih znanja o najstarijem književnom slavenskom jeziku nudio poneka znanja iz uvoda u slavistiku i iz poredbene slavenske gramatike. Hercigonja je skromnu satnicu ipak koristio tako da osim elementarnih spoznaja ponudi sadržaje koji će pomoći mladom čovjeku da dublje razumije jezične i kulturne pojave, da svoje poznavanje hrvatskoga jezika obogati tako što će bolje razumjeti zašto je nešto u njemu tako kako jest.

Po naravi blag, u ophođenju osjetljiv i pažljiv, profesor Hercigonja ipak je vrlo odlučno i dosljedno štitio dostojanstvo struke ostavljajući praznima indekse onih koji nisu pokazivali dostatnu mjeru upućenosti u predmet.

Mnogim je mladim znanstvenicima bio mentorom, formalno i, mnogo češće, neformalno. Svi se oni sjećaju čovjeka koji je temeljito iščitavao njihove mladenačke zadaće i strpljivo objašnjavao što bi još valjalo učiniti. Nije gasio stijenj koji tinja, nastojao je da se vatra rasplamsa. Mnogi mu za to duguju zahvalnost, pisac ovih redaka posebno!

Uspješan i hrabar naraštaj jezikoslovaca kroatista, naših profesora i uzora, napustio nas je u zadnjih petnaestak godina: Stjepko Težak (2006.), Dalibor Brozović (2009.), Josip Vončina (2010.), Petar Šimunović (2014.), Milan Moguš (2017.), Radoslav Katičić (2019.), Josip Silić (2019.), Stjepan Babić (2021.), Eduard Hercigonja

(2022.), da spomenemo samo neke. Zajedno sa svojim kolegama filozofima drugih usmjerenja nisu imali sreće da se u miru posve posvete znanstvenim i stručnim pitanjima koja su ih zanimala, nego su se neprekidno uključivali, ovako ili onako, u obranu imena i društvenoga položaja hrvatskoga jezika pokazujući da je on poseban jezični sustav, od svih drugih odvojen posebnim osobinama i posebnom poviješću.

Stjepan Damjanović

stjepan.damjanovic@zg.ht.hr

<https://doi.org/10.22210/jezik.2022.69.18>

U PRILOG DVOTOČJU I TROTOČJU

Jadranka Nemeth-Jajić

Uvod

Uovome se radu razmatraju nazivi *dvotočje* i *trotočje*, do nedavno upotrebljavani u hrvatskim pravopisnim priručnicima koji su bili odobreni za školsku uporabu. U Hrvatskome pravopisu Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, koji je sada u školskoj uporabi, promijenjeni su u *dvotočku* i *trotočku*. I jedni i drugi imaju pak svoju povijest uporabe u hrvatskome jeziku, u kojem su potvrđena oba para naziva, no u normativnom pogledu danas im se različito pristupa. U radu se preispituje tvorbeni obrazac po kojem su tvoreni nazivi *dvotočje* i *trotočje*, osvrće se na povijest njihove uporabe u jezikoslovnim, ponajprije pravopisnim priručnicima te se zaključuje da se iz suvremene uporabe ne bi trebali potiskivati.

Dvotočje i dvotočka, trotočje i trotočka

Dvotočje i *dvotočka*, *trotočje* i *trotočka* pripadaju pravopisnom nazivlju, a stavaju se u rečenične znakove ili razgotke i u pravopisne znakove. U pravopisnome nazivoslovnom sustavu usklađeni su nazivi *dvotočje* i *trotočje*, *dvotočka* i *trotočka*, te se u uporabi pojavljuju kao sinonimni parovi. Zagleda li se u suvremene jednojezične rječnike u kojima se određuje njihovo značenje, zamjećuje se da im se s normativnoga gledišta različito pristupa.

U Anićevu Rječniku hrvatskoga jezika (1998.) prednost je dana *dvotočki* s obzirom na to da je taj naziv uvršten u rječničku natuknicu, ali se bez normativne odrednice kao sinonimni naziv navodi *dvotočje*:

„ž {*dat. jed* dvòtočki, *gen. mn* dvòtočākā/dvòtočki} pravopisni znak u užem smislu (:), upotrebljava se da se ono što za njom slijedi nabroji, objasni, nešto navede ili da razvije tekst, dvotočje“.